

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

SANDALJ NIKOLA

SJEĆANJA NA STARU BANJU LUKU

L e g e n d a :

- Sjećanja notirana u ABK od 11.IV.do 13.V.1975.god.
- 8 stranica teksta kucanog na mašini;
- Sjećanja autorizirana od Nikole Sandalja, bivšeg sudije i sadašnjeg advokata;
- Sjećanja obuhvataju ličnosti i događaje u Banjoj Luci za vrijeme Austrougarske, a i neke ličnosti iz vremena poslije prvog svjetskog rata.-

Arhiv Dos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-IV/143

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Memoarska gradja.-

SJEĆANJA NA STARU BANJU LUKU

Rodjen sam u porodici Nikole Sandalja i majke Sofije, rođene Knežić iz Banje Luke. Otac je bio trgovac mješovitom robom, a držao je radnju na ulazu u Bezistan, na suprotnoj strani kuće Bauma u kojoj se nalazio Srpski kreditni zavod. Djed Mile Sandalj iz Radesavske došao je u Banju Luku oko 1850. godine i radio kao nadničar. Njegova djeca bila su: Nikola (1857-1922), Risto (1859-1914, bio je major srpske vojske, a poginuo je 30. novembra 1914. godine na položaju kod Torlaka-Koviena) i Stevan (1861-1920).

Risto Sandalj je kao mladić od 17 godina došao u sukob sa turskim vlastima, Naime, ranio je turskog subašu u Banjoj Luci i zbog toga je bio prisiljen da bježi. Splavom se prebacio u Bos. Gradišci preko Save i otišao u Beograd. Radio je kao radnik u Kragujevcu. Kad je došlo do rata između Turske i Srbije 1876-1878 stupio je u vojsku. Istakao se u borbama kao hrabar vojnik i napredovao u vojnoj hijerarhiji. Učestvovao je u ratu protiv Bugara, a u balkanskim ratovima već je bio adjutant generala Mihajla Živkovića.

Nikola Sandalj pohadjao je Bogosloviju Vase Pelagića. Kasnije se zaposlio u trgovini Jove Knežića, bogatog banjalučkog trgovca. Jovo je imao nekoliko trgovačkih radnji, a bavio se i veletravinom. Majka mi je pričala da je jednom paša došao u posjetu njenom ocu Jovi. Ta je posjeta mnogo značila i za njegov autoritet kao trgovca. Sama posjeta turskog paše predstavljala je dokaz trgovačkog ugleda Jove Knežića.

Jovo Knežić rođen je u Mostaru. Jovin brat Hristifor (1815-1903, umro u Trstu) bio je ugledan trgovac i komisionar u Trstu. Trgovao je mnogo sa Bosnom i Hercegovinom.

Moja se otac Nikola upoznao sa mojom majkom Sofijom dok je radio kod trgovca Knežića. Vjenčali su se 1885. godine. U braku su stekli više djece: Darinka (1886-1964), udata za gradjevinskog preduzimača Konstantina Mledjenovića, Mara (1888-

Arh. Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-IV/143

1890), Čedomir (1890-1950, rentijer u Banjoj Luci), Mara II (1896-1964.- udata za Otta Böhm-a potpukovnika kraljevske vojske), Ljuba (1898- udata za Ivana Petričevića, majora kraljevske vojske, koji je otišao 1943.god. u partizane i penzionisan je kao major JNA), Milan (1899-1900), Vladimir (1900-1901), Vladislav (1901-1902), Milutin (1903-1904) i Nikola (14.II.1905.).

Djed po majci Jovo Knežić dao je mom ocu Nikoli jednu trgovačku radnju da je vodi samostalno. Otac se plašio mogućih trgovačkih posljedica i predložio je tastu da ga za rad plaća, a da vlasnik i dalje bude Jovo. Na takvu soluciju djed nije htio da pristane, već je oca takoreći prisilio da pristane na samostalan rad dajući mu prvu robu na kredit. Tako je moj otac postao samostalan trgovac i vodio radnju pod firmom Nikole Sandaljevića. Mislim da je tako radnja i uvedena u trgovački registar Okružnog suda. Otac je sticao trgovačka iskustva i poslovao sa firmama ne samo u BiH, nego i sa firmama u Hrvatskoj, a i sa Trstom.

Nikola Sandalj bio je član 1855.godine Crkvene školskog odbora Srpske osnovne škole u Banjoj Luci. Za potrebe ove škole nabavljao je bukvaru iz Sremskih Karlovaca.

Nije mi poznato kako je otac doznao za ležišta uglja u Bočou, Krupi na Vrbasu i Kotor Varoši. Znam da je obrazovano neko društvo koje se bavilo eksploatacijom uglja i da je on bio njegov član. U vrijednosti zaštitnih polja on je učestvovao sa odredjenim procentom, ali mi nije poznato koliki je taj procenat bio. Znam samo da su u tom društvu bili: Zaloscer, Anton Nedjelski, Bećir eff. Skorup, Anton Rudović i dr. Kad je došlo do izgradnje vodovoda u Banjoj Luci izgubio je u nekim poslovima oko 8.000 kruna, a to je bila velika suma. Ne znam kakvi su to poslovi bili, ali znam da su bili vezani za samu izgradnju vodovoda.

Moja je majka bila vlasnik neke drvene magaze u Gospodskoj ulici. Bila je na dijelu zemljišta gdje je danas robna kuća konfekcije "Standard" kod tzv. kastelovog čoška. Pomenuti dug od 8.000 kruna morao je biti pokriven prodajom ove magaze.

Kuća u Gospodskoj ulici (današnja ulica Vese Masleše br.10, zgrada do same zgrade robne kuće "Standard") i dvorišna zgrada pod brojem 8 izgradjene su na zemljištu

moje majke 1898.godine iz sredstava zajma Landes-banke. Izgradjivala se Gospodska ulica kao trgovački centar i Landes banka (Zemaljska banka iz Sarajeva) željela je da dobije prostorije za rad njene filijale u Banjoj Luci. Podignuta je zgrada. Na njenom spratu bile su prostorije filijale Zemaljske banke, a u prizemlju bila je trgovačka radnja metalnom robom Arnolda Fišera. U drugom dijelu prizemlja Zemaljska banka imala je stovarište duvanskih preradjevina. Mislim da je prvi direktor ove filijale bio Mihajlo Djukić. Poslije njega bio je direktor Djuro Vrinjanin, a zatim Amoslino.

Pohađjao sam osnovnu školu kod sadašnjeg kina "Kozara". Bila je to Srpska osnovna škola. Učitelj mi je bio Ksenofon Zita. Kada je ova osnovna škola bila 1914.godine zatvorena, prešao sam u tzv. Carsku osnovnu školu u blizini Crne kuće. Tamo mi je učitelj bio Štimac. U Realnu gimnaziju upisao sam se 1916.godine. Razredni starješina mi je bio Mato Divić.

Kad sam već na austrougarskom periodu, želio bih spomenuti društvo "Schlaraphia" sastavljeno isključivo od muških članova. Obrazovano je po ugledu na njemačka društva. Bilo je to društvo za zabavu. Članovi su bili mahom austrougarski činovnici, činovnici državnih organa. Sjedište društva bilo je kod Ferhadije, u kući Mihaljevića, gdje je sada Vatrogasno spremište. Jedan od članova bio je i Čajkovac, činovnik Landes banke.

11. april 1975.godine
Banja Luka

N. Sandalj

(Nikola Sandalj)

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-IV/143

(Nastavak I.)

Ljekar dr Aleksandar Babić došao je u Banju Luku 1908.godine.Postavljen je za gradskog fizikusa,a imao je i privatnu ordinaciju lociranu iza današnjeg gradskog parka,na mjestu gdje je danas locirana stanbena zgrada preduzeća "Rudi Čajavec".Zgrada je bila jednospratna u čijem su jednom dijelu bile prostorije Pošte.Imala je oblik slova "L" u latiničnom pismu,čije je lice bilo okrenuto prema kolosjecima željezničke pruge.

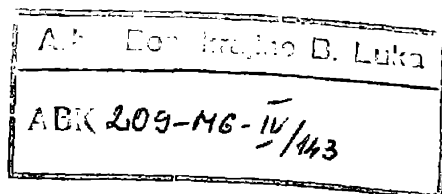
U prizemlju zgrade bila je ordinacija ljekara dr.Aleksandra Babića,a na spratu bio je stan.Kada je on zbog bruke u javnosti bio prisiljen da napusti Banju Luku,njegovu ordinaciju i stan preuzeo je dr Djordje Bukinac,mislím 1909.godine.

Dr Aleksandar Babić bio je izuzetno lijep čovjek,porijeklom iz jedne ugledne gradjanske porodice u Gradačcu.Vršeci ljekarsku praksu u Banjoj Luci zalazio je i u muslimanske kuće.Tako se i upoznao sa Mućelefom Beglerović,ženom Ethem-bega Beglerovića.Stanovali su u naselju Dolac u jednoj kući na četiri vode,za one prilike prilično velikoj.Kao i mnoge druge begovske kuće,bila je ogradjena visokim zidom.

Mućelefa je poticala iz ugledne begovske porodice Alibegovića iz DERVENTE (braća su joj Alibeg i Esad-beg).Kao mlada djevojka zaljubila se u Derventi u nekog učitelja.Protiv ove veze,koja je trebalo da se završi brakom,bila je protiv porodica Alibegovića.I protiv njene volje,Mućelefu su udali za Ethem-bega Beglerovića iz Banje Luke.Ethem-beg imao je jedan fizički nedostatak: jedna noga bila mu je dosta kraća.

Ethem-beg imao je prilično bogatu ličnu biblioteku,mada je bio osrednje obrazovan.Ništa nije radio,a izdržavao se od prihoda sa svojih imanja.

Njihov brak nije bio sretno odabran.To se odrazilo na njihov zajednički život,sa svim onim posljedicama koje će kasnije nastati.Osim toga,Mućelefa je bila žena na-

prednijih shvatanja tako da su joj smetale stege patrijarhalnog života potčinjenosti žene, što je bila jedna od karakteristika položaja žene naročito u muslimanskim porodicama. Njena naprednija shvatanja uslovljavala su česte konfrontacije među supružnicima.

Mislim da je Mućelefa bila prva muslimanska žena u Banjoj Luci koja je isticala pravo muslimanske žene na ravnopravnost, što je uključivalo i pravo da ide nepokrivena lica. Iako je zbog ćaršije nosila zar i feredžu, bila je kategorično protiv toga. Tek mnogo kasnije, negdje oko 1917. godine, kada je u Banju Luku došao Osman Nuri Hadžić za gradskog predstojnika, družeći se sa njegovom ženom isto tako naprednijih shvatanja, počela je s vremena na vrijeme da ide kroz grad nepokrivena lica. Razumije se da su iza toga slijedila ogovaranja i druga reagovanja ćaršije. No, na to se Mućelefa nije mnogo obazirala.

Ubrzo po dolasku dr Ace Babića u Banju Luku došlo je do poznanstva sa Mućelefom iz čega su se rodile duboke međusobne simpatije, a iz toga i ljubav. U ćaršiji nastala su ogovaranja, a tu i tamo i protesti. Dr Aco Babić stavljen je pred izbor: ili da odmah napusti Banju Luku ili će snositi posljedice. Ljekar je izabrao prvu ultimativnu soluciju: hitno je napustio grad. Svoju je ordinaciju uz naknadu ustupio dr Djordju Bukincu.

Svi oni koji su bili naprednijih shvatanja divili su se smjelosti Mućelefe da se tako energično i otvoreno suprotstavlja tradiciji i konzervativnoj ćaršiji. Ova je senzacija bila tema dana. Za mnoge je ona postala simbol borbe muslimanske žene za emancipaciju, ali samo za one koji su bili naprednijih shvatanja.

Ethem beg Beglerović još se ranije odao piću. Ta njegova česta pijanstva još su više produbljavala jaz među njima. Po naravi i shvatanju bila su to dva odvojena svijeta koja skoro da i nisu imala ništa zajedničko.

Ethem beg često je zalazio u pojedine porodice, među kojima i našu. Mućelefa je i sama dolazila u našu kuću jer je voljela da razgovara sa mojom sestrom Darinkom, koja je već završila Višu djevojačku školu. Bile su na izvjestan na-

čin prijateljice koje su se volile da se nadju i da razgovaraju. Tako sam je i ja upoznao.

Kada je poslije prvog svjetskog rata srpska vojska došla u Banju Luku, s vojskom je došao i vojni ljekar dr. Jovan Kuskutis. Bio je grčke nacionalnosti. Nije mi poznato kako, ali je došlo do poznanstva ovog ljekara sa Mućelefom.

Mućelefa nije bila lijepa, ali je u sebi imala izuzetno mnogo ljupkosti, prirodnog šarma. Bila je veoma inteligentna i s njom se moglo razgovarati o svemu, o raznim pitanjima i problemima. Zbog toga je rado i primana u društvo, u razne porodične krugove. Zbog toga je i bila žena od velikog ugleda u gradu, izuzev onih koji su joj zavidili i onih čiji je primitivizam osudjivala.

Iz ovog poznanstva Mućelefe i dr. Jovana Kuskutisa, veoma prijatnog čovjeka širokih horizonata, rodila se obostana simpatija i ljubav, čemu je pogodovala netrpeljivost između nje i njenog muža Ethem bega, a posebno između nje i njene svekrve.

Budući da su oboje shvatili da ne mogu svoje emocionalne veze prikrivati, Mućelefa je napustila kuću i sa dr. Kuskutisom pobjegla u Beograd. Javnost je bila iznenađena. Bila je to senzacija za ćaršiju.

Još prije poznanstva sa dr. Kuskutisom brak između Mućelefe i Ethem bega bio je samo formalan. U takvoj nesnosnoj porodičnoj atmosferi Mućelefa nije mogla opstati. Zbog toga se i odlučila na ovakav korak premda je bila svjesna da će ovo nezgodno odjeknuti. Pošla je sa dr. Kuskutisom, čovjekom koga je zavoljela, čovjekom kome su vjerske predrasude bile strane.

Već u to doba bio je Osman Nuri Hadžić sa porodicom u Beogradu. Sa njegovom ženom bila je Mućelefa u prijateljstvu. Osmanovu ženu svojedobno su u Banjoj Luci napadali, razumije se oni iz ćaršije kojima je Mućelefa bila trn u oku, što se stalno družila sa Mućelefom i s njom zajedno išla po gradu sa podignutom pećom. Naime, i Osmanova žena bila je naprednih shvatanja u smislu što je i sama smatrala da je borba za emancipaciju muslimanske žene usko vezana za skidanje zara i feredže.

Osman Nuri Hadžić, mislim, bio je iz Mostara. Bio

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-10/143

je obrazovan čovjek. Koliko mi je poznato, preveo je Kurran sa arapskog na naš jezik. Njegova je kćerka poznata operna pjevačica Bahrija Hadžić.

U vrijeme predsjednikovanja Osmana Nuri Hadžića u Banjoj Luci nastala je neka afera sa šećerom u koju je bio i on umješšan, te su ga u gradu iza ledja zvali: Šećer efendija. Možda je to pospješilo njegov odlazak iz Banje Luke, o čemu je teško dati ocjenu.

Da bi mogla sklopiti zvanični brak Mućelefa je u Beogradu prešla na pravoslavlje, premda dr Kuskutis ni do vjere ni do obreda nije držao. Dr Kuskutis bio je ugledan član i rukovodilac grčke kolonije u Beogradu. Njihov je brak bio srećan. Oboje su bili u godinama i u braku nisu imali djece. Mućelefa nije imala djece ni iz prvog braka.

Ovaj sretan brak nije dugo trajao. Nekoliko godina poslije zaključenja braka Mućelefa je stradala u saobraćajnoj nesreći. Kad su u blizini Beograda prelazili automobilom preko nezaštićenog željezničkog prelaza došlo je do saobraćajne nesreće u kojoj je Mućelefa teško povredjena. Ubrzo je i umrla. Prije svoje smrti tražila je da ponovo predje na islam. Kuskutis joj je to i omogućio i tako je i umrla po poslednjoj želji.

Sličan slučaj ali u drugom pravcu bio je sa kćerkom okružnog načelnika Forkapića. Zvali su je Gica, ali mi njeno pravo ime nije poznato. Porodica Forkapića stanovala je kod Dolca u jednoj kući ^{u predjelu} koja se po njima danas u narodu zove Forkapića brod (obala Vrbasa nešto uzvodno od dijela nazvanog ~~Abazija~~ Venecija).

Djevojka se upoznala sa Hasan begom Džinićem. Pobjegla je za njega još prije izbijanja prvog svjetskog rata. Izbjegli su u Carigrad i nakon tri godine, kada se bura oko njihovog braka stišala, vratili su se u Banju Luku. Kada su se vratili, Haš^a beg Džinić odvojio ju je od javnosti. U braku su stekli troje djece: dva sina i kćerku Hanumicu (udata Šeherećehajić, sada sudija Opštinskog suda u Banjoj Luci).

ASIM ALIHODŽIĆ bio je u srednjoj školi stariji jednu generaciju od mene. Maturirao je 1923. godine u Realnoj gimnaziji. U Zagrebu je studirao na pravnom fakultetu, ali je

Arh. Dob. krajine B. Luka

ABK 209-MG-14/143

veći dio vremena provodio u Banjoj Luci. Studenti pravnog fakulteta inače su bili u mogućnosti da borave kod svojih kuća i da dolaze na polaganje ispita, mađa je to imalo odraza na polaganja jer nisu slušali predavanja. Asimov brat radio je kao službenik u filijali Zemaljske banke u Banjoj Luci, a umro je prije nego što je Asim završio studij.

Kada je Akif Šeremat došao u Banju Luku, oni su se usko družili. Mislím da je Asim završio studij 1930. godine, ali mi nije poznato da li je i gdje je radio u međuvremenu. Medjutim, činjenica je da je još tada radio kao član KPJ.

Poslije završetka studija u prvo vrijeme radio je kao koncipijent u nekoj advokatskoj kancelariji. Medjutim, otvoreno se nije politički izjašnjavao tako da mnogi nisu ni mogli pretpostavljati da je član KPJ. Medjutim, svi su ga smatrali progresivnim u političkim opredeljenjima. Družio se sa komunistima, ali i sa Viktorom Gutićem, koji je tada radio kao advokatski koncipijent kod dr Čondrića (nešto kasnije je otvorio i samostalnu advokatsku kancelariju).

Asim se kretao često u društvu sa Fadilom Maglajlićem, Slavkom i Svetom Vranješevićem, Vesom Maslešom (kada se nalazio u Banjoj Luci) i dr.

13. maj 1975. godine
Banja Luka

Sandalj
(Nikola Sandalj)

